

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

ОЛЕСЯ ЛЮБАШЕНКО (Україна)
ОЛЕКСАНДРА ЗАЙЦЕВА (Україна)
ОЛЬГА ДРАГІНДА (Україна)

ORCID: 0000-0002-8167-0940

ORCID: 0000-0002-1712-2835

ORCID: 0000-0002-1080-4817

УДК 37.04; 808.2

СТРАТЕГІЯ НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ РЕДАГУВАННЯ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ТЕКСТУ З ВИКОРИСТАННЯМ ТАКТИК ЛАТЕРАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація

У статті розглянуто використання тактик латерального мислення в навчанні редагування українськомовного тексту в старшій школі на основі текстоцентричного підходу. Описано стратегію навчання старшокласників як засадничу для формування їхньої текстової компетентності. На думку авторок, стратегія має три компоненти: блокову організацію змісту редагування українськомовного тексту, латеральні тактики, навчальну діяльність на уроках, що охоплює: редагування, коригування, аналіз тексту. Особливої уваги надано спонуканню латерального мислення у процесі редагування перекладеного тексту українською мовою, зокрема тактиці перекладацьких інваріантів. Авторки представляють дані експериментального навчання редагування і засвоєння українських мовних норм в 10-11-му класах. Результати свідчать про зростання рівня текстотвірної компетентності учнів з української мови та позитивний вплив латеральних тактик на мотивацію й успішність навчання української мови.

Ключові слова: стратегія навчання, текстоцентричний підхід, редагування українськомовного тексту, тактики латерального мислення.

Вступ. Постановка та актуальність проблеми. Навчання української мови у старших класах природно змінюється за сценарієм підготовки молоді до зрілого життя, до вибору професії. У 10-11-му класах систематизуються та поглиблюються знання про мовні норми, формується *текстова компетентність*, яка реалізується надалі в інших типах діяльностей: творчій, комунікативній, професійній. Важливе місце у навчанні посідає *текстоцентричний* підхід. Пітер Мікан вважає, що зріле соціальне життя надзвичайно тісно пов'язане з різними типами текстів для різних соціальних цілей, тому навчання роботі з текстом необхідне людям для коректного обміну тим, що вони позначають у тексті (*acts of meaning*) (Mickan, 2017). Перехід від засвоєння норм слововжитку та аналізу окремих мовних одиниць до сприйняття, творення і трансформації цілісних текстів передбачений чинною програмою з української мови для 10-11-х класів (рівень стандарту). Згідно з нею, робота з текстами – це їх добір відповідно до цілей і змісту уроку, системне опанування текстів різних типів,

стилів і жанрів мовлення (Міністерство Освіти і Науки України, 2017). У програмі зазначено, що текст є універсальним засобом, що сприяє виконанню усіх запланованих вчителем цілей на уроках різних типів. Зокрема, одним із видів роботи з текстом є його редагування.

Навчання редагування є способом формування текстової компетентності. Текстова компетентність визначається О.В. Компаній (2016) як комплекс знань і вмінь людини здійснювати текстову діяльність, а саме: сприймати, створювати й інтерпретувати тексти різних типів для визначених цілей. Н.А. Перхайло (2013) називає цю компетентність текстотворчою. Вона містить змістово-цільовий компонент (цілі мовної освіти, зміст знання про текст, що визначаються навчальною програмою), діяльнісний (текстові вміння, інтерпретація і написання власних зв'язних висловлювань), оцінно-регульовальний (види діяльності, необхідні для роботи над текстом) (Перхайло, 2013). Текстова компетентність школяра означає не тільки вміння правильного сприйняття, розуміння, відтворення і побудови власних текстів, але і є за-

собом узагальнення мовного матеріалу. Тому вона є важливим складником загальної писемної компетентності учнів (Гамза, 2016).

Щоб навчити старшокласників текстовій роботі, зокрема її різновиду – редагуванню, необхідно застосувати відповідні загальнодидактичні підходи і способи формування мовленнєвих компетенцій. Крім того, потрібно використати такі інструменти, які б водночас стимулювали розвиток мислення: критичного, креативного, латерального. На думку О.В.Любашенко (2007), важливо враховувати мотивацію учнів до редагування і стимулювати її за допомогою дидактичних інструментів. Одним з таких інструментів є тактики стимулювання латерального мислення (ТЛМ). Українські науковці Т.Л.Груба (2016), О.А.Кучерук (2007; 2017), а також вчителі українських шкіл вважають, що редагуванню приділено незаслужено мало часу у шкільному навчальному процесі. Незважаючи на те, що діяльність редагування передбачена програмами, вона часто розуміється як додаток до уроків писемного текстотворення, пропонується учням обмежено, несистематично. Причиною цього вчителі називають недостатню кількість годин, якісних текстів, відсутність необхідного методичного забезпечення. Внаслідок несформованості вмінь і навичок редагування загальна текстова і писемна компетентність в учнів розвивається неповно. Через це виникає необхідність зацікавити учнів діяльністю редагування на уроках української мови, а отже актуальним стає пошук стратегій навчання, які водночас стимулювали б розвиток грамотного мовлення, пізнавального інтересу й мислення. Саме тип латерального мислення є одним із найменш досліджених інструментів, який могли б використати вчителі для розвитку учнівської текстової компетентності і, зокрема, в діяльності редагування.

Актуальність статті підтверджено тим, що застосування ТЛМ у формуванні компетентності редагування українськомовного тексту (КРУТ) у старшокласників могло б стати передумовою швидкого та ефективного подолання проблем, зміцнення в учнів природного мовного чуття і здатності спиратися на нього у процесі мовного аналізу. ТЛМ має потенціал впливу на розвиток вмінь добирати влучні слова і вирази, видозмінювати висловлювання (розширювати,

скорочувати, збагачувати), виявляти помилки, замінювати одні мовні одиниці на інші, вдосконалювати культуру української мови.

Огляд останніх досліджень і публікацій.

У праці «Використання латерального мислення» Е. де Боно (Boho, 1967) пропонує визначення терміна «латеральне мислення», під яким розуміє вміння, яке кожна людина може розвивати в собі протягом життя. Саме ж значення слова «латеральне» означає рух убік. Е. де Боно (Boho, 1970) зауважує, що латеральне мислення позначає непрямий і нестандартний підхід у виконанні завдання, продукуванні найбільш непередбачуваних ідей та альтернативних рішень. Автор вважає, що більшість людей мислять неефективно через відсутність умінь і навичок упорядковувати власні думки; долати непристосованість мозку сприймати нові незвичні ідеї; робити алогічні побудови, аналізувати канали сприйняття інформації, що призводить до помилок у мисленні. Усе це відображається в мовленні. Тому варто зауважити, що в сучасному інформаційному суспільстві, частиною якого стала школа, не завжди будуть доцільними стандартні думки, ідеї, способи розв'язання проблем, для яких уже напрацьовано алгоритми. У найближчому майбутньому, за Е.де Боно (Boho, 1970), цінуватимуться «стрибки вбік», винаходи, здогадки, незаплановані знахідки і лафхаки. Отже, здатність школярів мислити латерально, тобто застосовувати широке коло знань і вмінь, міждисциплінарних зв'язків для продукування думки у навчальному процесі стає метою інновацій та перегляду усталених моделей освіти.

Латеральне мислення, за Е. де Боно (Boho, 1967), не просто допомагає розв'язати якусь проблему (наприклад, перетворення тексту з художнього на публіцистичний). Це новий погляд на речі і різноманітні ідеї, які кожна людина може продукувати як на основі нової інформації, так і без неї. До того ж автор вважає, що несхожість стандартного і нестандартного мислення у тому, що «у стандартному мисленні логіка керує розумом, тоді як у нестандартному вона його обслуговує» (Boho, 1967). Латеральне мислення є ефективним способом розширення меж свідомості, завдяки чому людський мозок починає діяти в кількох вимірах. Наприклад, досліджуючи маркетингові

механізми в сучасній ринковій системі, Ф.Котлер та Ф.Тріас де Без виокремили у процесі розвитку латерального мислення кілька етапів (Bes & Kotler, 2007). Зокрема, початковий етап стосується фокусування, концентрації на певному об'єкті, його аналізу та виокремлення основних складників. Далі відбувається вибір напрямку мислення та генерування латерального розриву, що полягає у відході від існуючих усталених способів розв'язання проблеми або погляді на об'єкт під іншим кутом зору. Результатом є видозмінене судження. Останній етап передбачає долання розриву шляхом встановлення логічних зв'язків, створення нових ідей та концепцій.

На основі ідей де Боно сучасна лінгводидактика також створила широкий спектр предметів дослідження, зокрема:

– вплив латерального мислення на мовну освіту протягом життя (Smith, 2014);

– використання латеральних тактик в навчанні спеціалізованої англійської мови в університеті (Liubashenko & Kavutska, 2020);

– застосування латеральних тактик для опанування усного говоріння (Nageswari et al., 2016);

– латеральні тактики у формі дидактичної гри (Jiali, 2007).

Варто зазначити, що в галузі навчання англійської мови сьогодні частіше, ніж в українській лінгводидактиці, застосовують поняття «латеральні тактики» (Bradford et al., 2018). В Україні цим тактикам послідовно присвячують увагу:

– О. В. Любашенко (2019), зокрема в кейсі дослідження ефективності використання латерального мислення в процесі формування прагматичної компетентності в навчанні англійської мови;

– І. А. Морозова, зокрема у викладанні англійської мови в українському контексті (Morozova, 2015).

У своїх працях українські лінгводидакти називають латеральні інструменти *тактиками* стратегій (Любашенко, 2019) за стратегічно-діяльнісним підходом, *методом* (Пивоварова, 2005-2006) або *прийомом* за компетентнісним підходом до навчання.

З поточних досліджень випливає, що переваги навчання за допомогою латеральних тактик є схожими в навчанні англійської та

української мов. З використанням цих переваг формування КРУТ в учнів, слідуючи за де Боно (1970), повинно мати такі складники:

1) усвідомлення стереотипних ідей;

2) пошук нових підходів до проблеми;

3) звільнення від жорсткого слідування принципам логічного мислення та цінності випадкової здогадки;

4) усвідомлення наявності багатьох точок зору на одну проблему;

5) оцінку наявних і генерування нових підходів

Дослідження мотиваційних чинників навчання редагування авторів О.В.Любашенко та О.С.Зайцевої (2022) підтвердило три мотиваційні чинники, які потрібно враховувати, організовуючи навчання редагуванню та визначаючи зміст редакторського блоку в програмах з української мови в 10-11-му класах: 1) пізнавальний інтерес учнів у виборі мовної норми та стилістично доречного варіанту висловлювання; 2) задоволення, пов'язане з компетентністю редагування та бажання вдосконалити її; 3) очікування впливу ефективної діяльності редагування в школі на успішність навчання з української мови та життєві досягнення освіченої особистості.

На основі досліджень тактик латерального мислення в різних сферах людської діяльності можна сформулювати перелік тих, які, за припущенням цього дослідження, дадуть ефект:

- у навчанні української мови,
- у формуванні текстової компетентності учня,
- безпосередньо у редагуванні українськомовного тексту.

Це такі тактики, як:

- альтернативний фокус;
- встановлення аналогій;
- неочікуваний вибір;
- провокативне запитання;
- маніпулятивна інформація;
- штучний конфлікт суджень;
- гіперболізація;
- вербалізація гіпотетичної моделі;
- ситуація припущення;
- ситуація конфлікту;
- ситуація несподіванки;
- ситуація спростування;
- зняття штучних обмежень;

- незвичайна метафора;
- випадкова стимуляція;
- розвиток асоціацій;
- візуалізація та узагальнення;
- перебудова й реконструкція (Вопо, 1967, 1969, 1970).

Впровадження їх у процес навчання редагування, як вважають автори статті, дасть змогу учням генерувати нові нестандартні ідеї, мислити різнобічно, висувати власні пропозиції трансформування тексту та вибору мовних одиниць, ефективно засвоювати мовні норми в різних видах текстотвірної діяльності.

Мета і завдання статті. Метою є дослідити вплив ТЛМ на формування у старшокласників текстової компетентності й успішність навчання редагування на уроках української мови в 10-11-му класі (рівень стандарту).

Завданнями статті є:

- обґрунтувати стратегію навчання редагування українськомовного тексту учнів 10-11-го класів за допомогою латеральних тактик;
- проаналізувати, як латеральні тактики стимулюють зацікавлення учнів діяльністю редагування;
- з'ясувати вплив стратегії на текстову компетентність учнів.

Методологія дослідження. Дослідження здійснено з позицій лінгводидактичних підходів: компетентнісного підходу до організації навчання старшокласників української мови та стратегічно-діяльнісного підходу до розвитку в учнів 10-11-их класів компетентності в редагуванні текстів. *Текстоцентричний підхід* застосовано у розробленні уроків редагування для 10-11-го класів і позаурочного формування компетентності редагування. На попередньому етапі для визначення помилок, яких припускаються старшокласники в процесі аналізу українськомовного тексту та стану компетентності редагування – КРУТ, під час констатувального експерименту учням було запропоновано тексти для редагування: «Українські дослідники в Антарктиді» для 10-го класу (Додаток А) та «З історії нашої мови» для 11-го класу (Додаток Б). Тексти було взято з відкритих Інтернет-джерел та адаптовано авторами статті таким чином, щоб учні могли здійснити: 1) редагування; 2) коригування (виправлення лексичних, морфологічних,

синтаксичних, орфографічних, пунктуаційних, фразеологічних помилок); 3) рефлексію над виконанням завдання. На цьому ж етапі було проведено інтерв'ю з 5-ма учителями спеціалізованої школи I-III ступенів № 98 м. Києва з поглибленим вивченням англійської мови (педагогічний стаж вчителів складає 9, 10, 14, 16 та 17 років). Інтерв'ю (Додаток В) складено із 7-ми запитань з метою визначення:

- 1) необхідності додаткових навчальних годин та завдань для навчання редагування-коригування;
- 2) типових помилок учнів під час редагування-коригування;
- 3) додаткових джерел, якими користуються вчителі для навчання редагування старшокласників.

Упровадження стратегії формування КРУТ за допомогою ТЛМ відбувалося протягом листопада-грудня 2022 року серед учнів старших класів спеціалізованої школи I-III ступенів № 98 м. Києва з поглибленим вивченням англійської мови: 10-го класу (n=25); 11-го класу (n=24); загальна кількість учнів-учасників – n=49.

Результати дослідження та обговорення їх. На констатувальному етапі за даними аналізу редагованих текстів учнів спеціалізованої школи I-III ступенів № 98 м. Києва з поглибленим вивченням англійської мови було отримано такі результати, що дозволяють зробити висновок про недостатньо сформовану КРУТ: учні погано запам'ятовують навчальний матеріал, не можуть віднайти у тексті порушення норм, тому припускаються багатьох помилок під час редагування. Внаслідок цього у старшокласників погано розвивається текстова компетентність. Практичний досвід учителів, за даними інтерв'ю, засвідчив значні труднощі, які редагування й коригування викликає у старшокласників під час роботи з українськомовним текстом, що пояснюються недостатньою кількістю навчальних годин із української мови, відсутністю якісних текстів і необхідного методичного забезпечення.

Щоб успішно реалізувати латеральні тактики в навчанні старшокласників редагування, необхідно створити низку педагогічних умов:

- 1) розуміння педагогом індивідуальності кожного учня, проектування індивідуальної ос-

вітньої траєкторії здобувачів освіти (Про освіту: Закон України, 2017);

2) сприйняття вчителем нових нестандартних ідей, пропозицій та рішень; підтримка активності учнів і віра в їхню винахідливість учителя;

3) здатність учнів бути відкритими перед учителем, довіряти йому; усвідомлювати цінність власних латеральних ідей та рішень; поважати думки своїх однокласників; бути активними учасниками освітнього процесу.

Наступним кроком стало створення стратегії навчання старшокласників за допомогою ТЛМ. Стратегія спроектована із послідовним залученням кількох компонентів: блокового впорядкування змісту навчання, застосування ТЛМ, добір текстів, редакторська робота з ними (Рисунок 1.).

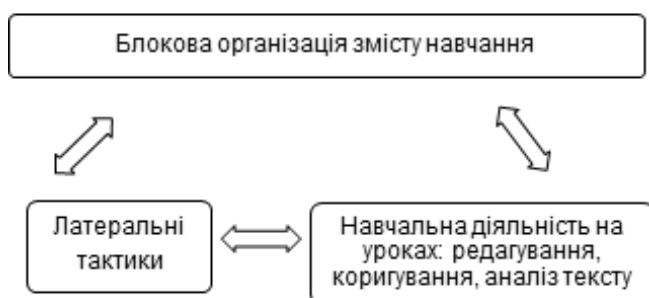

Рисунок 1. Компоненти стратегії навчання редагування українськомовного тексту з використанням латеральних тактик

Упровадження стратегії відбувалося на 3-х етапах формування КРУТ. На першому етапі, формувалися блоки навчання, які охоплювали всі види мовних норм. Структура блоку для вдосконалення **змісту навчання** редагування містила:

- визначення тем навчальної програми, в яких навчання редагування текстів можливе й доцільне;

- групування компонентів змісту навчальної програми за **блоковим принципом**;

- долучення **додаткових елементів змісту та створення** цілісних блоків програм 10-го та 11-го класів (рівень стандарту) для навчання редагування та застосування ТЛМ у ньому.

Наприклад, у блоці для формування КРУТ у 10-му класі скомбіновано відповідні складники

мовленнєвої лінії з компонентами мовної лінії та продемонстровано, які теми уроків з української мови для 10-го класу можуть бути використані для навчання редагування цілісним блоком. Слід зазначити, що в ході вивчення розділу «Морфологічна норма» програмою не передбачено жодного виду роботи пов'язаного з редагуванням. Автори визнали доречним запропонувати учням 10-го класу редагування тексту із припущенням морфологічних помилок, що й було уведено до змістового блоку як пропозицію. Крім того, до блоку уведено редагування на фразеологічному рівні мови (Додаток Г).

На другому етапі проводилися уроки із латеральними тактиками, які мали на меті стимулювати розумову активність, інтерес і творчість учнів. Структуру уроку розроблено з урахуванням мотиваційного, стимулювального та рефлексійного складників.

Основними складниками уроків є:

- 1) Мовні одиниці або текст для редагування, які мають порушення мовних норм різного типу;

- 2) діяльність редагування та застосування ТЛМ;

- 3) аналіз учнівських правок вчителем і розмірковування учнів над різними варіантами редакторських операцій.

На різних етапах уроків було використано такі стратегії латерального мислення відповідно до типів мовних норм:

- лексична норма (провокативне запитання, розвиток асоціацій, ситуація припущення);

- орфографічна норма (незвичайна метафора, вербалізація гіпотетичної моделі, маніпулятивна інформація);

- синтаксична норма (альтернативний фокус, неочікуваний вибір, перебудова й реконструкція);

- стилістична, фразеологічна норми (випадкова стимуляція, встановлення аналогій).

У прикладі уроку для 11 класу відображено можливості використання латеральних тактик для формування КРУТ (Додаток Д). На цьому уроці одинадцятикласникам було запропоновано тактику випадкової стимуляції. Варто зазначити, що учні виявили достатньо активний словниковий запас стійких словосполучень, показали, що добре орієнтуються у їх значенні. Наприклад, перша пара учнів пригадала такі фразеологізми із числівником *сім*: сім п'ятниць

на тиждень, всім по сім, за сімома замками, сім разів відміряй, один раз відріж (крилатий вислів), намолоти сім мішків гречаної вовни, семеро одного не чекають, на сьомому небі. Виконуючи наступне завдання, учні запропонували такі слова для заміни тверджень: людина, яка не дотримується слів – базікало, пустобрех, базіка, свистун; людина, яка часто міняє свої рішення – флюгер, легковажна, нестійка людина; незугарний працівник – ледач, неспроможний, незграбний; колись існував культ – був обряд, панувала традиція, раніше було поклоніння; за кожним висловом стоїть – кожне твердження означає, усі слова мають значення.

З тактикою встановлення аналогій школярі побудували речення, у яких влучно поєднуються кілька фразеологізмів:

1. Якщо ти не в своїй тарілці, потрібно наживати п'ятами.

2. Від такої новини у мене голова пішла обертом і волосся дибки встало.

3. Не знаючи відповіді на запитання, Микола вкляк, немов води в рот набрав і почав від того пекти раків.

4. Зважаючи на те, що ми назбирали у лісі грибів як кіт наплакав, можна було б тільки покласти зуби на полицю та заморити черв'ячка.

Одинадцятикласники висловили такі припущення щодо значення фразеологізму «білий слон» у фінансово-економічній сфері: можливий обман фірми, погана якість роботи працівників, йдеться про фінансові проблеми, синонім до фразеологізму робити з мухи слона, коли говоримо про щось рідкісне та незвичайне. Отже, помітно, що школярі були активно залучені до редагування завдяки ТЛМ, виявляли гнучкість мислення, нестандартність та оригінальність ідей, творчо осмислювали завдання.

Оскільки часто для редагування учням пропонуються перекладені тексти, то окрему увагу було приділено редагуванню саме таких текстів. Учням було запропоновано самостійно обирати тему перекладеного тексту або й вибрати сам текст для редагування у межах обраної теми. Наприклад, 11-ти класники проявляли зацікавленість до актуальних тем: про переможців Євробачення, блокбастери року, історії виникнення тату, пригоди скіфського золота. Редагування перекладу, тобто вдосконалення вже наявного його варіанту, буває двох

типів (Ребрій, 2010). По-перше, це авторське редагування, коли редактором свого тексту є сам перекладач. По-друге, це редагування готового тексту, яке здійснює інша людина, тобто редактор. Під час навчального редагування, учні займалися як саморедагуванням, так і надавали пропозиції до текстів відомих перекладачів. Поєднання цих видів редагування спрямоване як на краще засвоєння всіх типів мовних норм, так і на проявлення ініціативи і цікавих мовних інновацій.

Для редагування перекладеного тексту учням було запропоновано універсальну інструкцію, яка передбачає:

1) ознайомлення із текстом перекладу, визначення його тематики й стилістичних особливостей;

2) аналіз мовних одиниць, які викликають труднощі або мають інваріанти;

2) внесення смислових та стилістичних правок, які відповідають нормам української мови;

3) перевірка тексту на наявність граматичних, орфографічних, пунктуаційних, синтаксичних та інших помилок.

Ця інструкція відповідає загальній стратегії формування КРУТ у старшокласників і водночас полегшує їм редакторську діяльність без порівняння з текстом оригіналу. Крім того, робота з перекладеним текстом має ознаки творчості.

У науковій літературі з редагування багато уваги приділено творчому аспекту перекладу і редагуванню. У монографії О. Ребрія «Сучасні концепції творчості у перекладі» (Ребрій, 2012) наголошується, що творчість – провідна онтологічна властивість перекладу. Тому редагування є частиною широкого та вузького розуміння роботи з перекладним текстом, мовними перекладацькими труднощами. Наприклад, у перекладеному тексті – уривку з повісті Рея Бредбері «Кульбабове вино» (Додаток Е) – було підкреслено мовні звороти, які можна висловити по-іншому в українській мові. Латеральна тактика перекладацьких інваріантів передбачала завдання для учнів дати пропозиції щодо різноманітних версій висловлювань.

Серед запропонованих учнями варіантів були такі:

«У самих цих словах учувався смак літа» (Бредбері, 2011, с. 32). – *Літо крутилося на*

язиці. Самі ці слова смакували літом. Ці слова мали присмак літа;

«Врожайний день» (Бредбері, 2011, с. 32). – день виноробства, загублений у часі день, пам'ятний день;

«Валитиме рясний сніг» (Бредбері, 2011, с. 33) – захурделить, засніжить, замітатиме снігом, йтиме снігопад;

«Сьогоднішнє диво трохи призабудеться» (Бредбері, 2011, с. 33) – магія цього дня втрапить свою силу, приємні спогади про цей день зітруться з нашої пам'яті, ми забудемо подробиці цього надзвичайного дня;

«Неждані чудеса» (Бредбері, 2011, с. 33) – несподівані чудеса, несподівані дива, непередбачувані дива;

(Вода) «зібралася в чисто вимиті грона» (Бредбері, 2011, с. 34) – краплинами скупчилась у хмарини;

«Сам дощ у заповітну годину цього перетворення був уже готовий до того, щоб стати вином» (Бредбері, 2011, с. 34) – дощова вода завдяки звичним ритуалам за годину перетворилася на вино;

«Живлющою» (Бредбері, 2011, с. 35) – цілющою, свіжою, життєдайною;

«Бурхатиме завірюха, забиваючи дух і заліплюючи вікна снігом» (Бредбері, 2011, с. 35) – лютуватиме завірюха, перехоплюючи подих та жбурляючи сніг у вікна;

«Дозвільних» (серпневих надвечір'їв) (Бредбері, 2011, с. 36) – розслаблених, бездіяльних, лінькуватих;

«Постоїть там одинцем у таємному спілкуванні з власною душею» (Бредбері, 2011, с. 36) – постоїть там сама, думаючи про своє, побуде там наодинці з власними думками, постоїть у тиші наодинці з своїми думками;

«Навіть бабуся знов і знов повторюватиме ці прекрасні, золоті слова, так само, як їх сказано щойно, коли квіти висипали в прес, так само, як їх буде повторювано кожної зими, кожної білої зими ще багато років по тому.» (Бредбері, 2011, с. 37) – Навіть бабуся знову і знов повторюватиме ці чудові, золоті слова, так само, як їх промовляли щойно, коли квіти висипали в прес, так само, як їх повторюватимуть кожної сніжної зими, ще багато років по тому.

Таким чином, ТЛМ перекладацьких інваріантів підштовхнула учнів до опанування синонімії й метафори в текстотворенні. Крім того, їх зацікавив оригінальний текст англійською мовою, щоб з'ясувати, наскільки їхні перекладацькі пропозиції були слухними.

Для перевірки ефективності стратегії навчання редагування за допомогою ТЛМ та визначення рівня КРУТ після впровадження стратегій латерального мислення учням було повторно запропоновано тексти для редагування: «Кобзарі» для 10-Г класу (Додаток Є) та «Вишивка» для 11-Г класу (Додаток Ж).

У тексті «Кобзарі», запропонованого учням 10-Г класу, було охоплено такі мовні норми (Таблиця 1): У тексті «Вишивка», запропонованого учням 11-Г класу, було охоплено такі мовні норми (Таблиця 2):

Таблиця 1

Мовні норми, згідно з якими запропоновано редагування тексту «Кобзарі»

Мовні норми	Зміст навчального матеріалу, що перевіряється
Лексичні	Уживання слів у невластивому значенні (наукова цікавість, і т.д.), тавтологія (непереборний і непокірний)
Морфологічні	Узгодження й відмінювання числівника (сотні нищили), займенника (їх), іменника (згуртованість)
Синтаксичні	Синтактичне узгодження, керування
Стилістичні	Стилістичні особливості частин мови (іменників, дієслів, прислівників)
Орфоепічні	Чергування у/в, і/й як засіб милозвучності, вимова приголосних звуків
Орфографічні	Уживання великої літери (Кобзарська тема), написання слів із не (не поборності), правопис слів із дзвінками приголосними в кінці та середині слова перед глухими (боротьба), правопис слів разом і через дефіс (гено-фонд), спрощення приголосних (запорізьких), написання слів іншомовного походження (кориктиви), правопис часток.
Пунктуаційні	Тире між підметом і присудком, однорідні члени речення
Фразеологічні	Стилістичне забарвлення фразеологізмів, виражальні можливості фразеологізмів

Таблиця 2

Мовні норми, згідно з якими запропоновано редагування тексту «Вишивка»

Мовні норми	Зміст навчального матеріалу, що перевіряється
Лексичні	Уживання слів у невластивому значенні (військовий костюм, прокол, старе походження, фарби прапора, і т.д.), суржик (узори, старалася, тої, на ткани, і т.д.), плеоназм (довготривалий), тавтологія (великий значний)
Морфологічні	Відмінювання іменників (епохи неоліта), прикметників (вишивацький), числівників (понад ста), ступені порівняння прикметників (найбільш впізнаваніший)
Синтаксичні	Правила побудови складних речень
Стилістичні	Стилістичні особливості частин мови (іменників, дієслів, прикметників)
Орфоепічні	Чергування у/в, і/й як засіб милозвучності, вимова приголосних звуків
Орфографічні	Уживання великої літери (київщина, чернігівщина)
Пунктуаційні	Тире між підметом і присудком, розділові знаки у складному реченні
Фразеологічні	Стилістичне забарвлення фразеологізмів, виражальні можливості фразеологізмів

Охоплення у запропонованих текстах мовних норм, передбачених у змістових блоках, сприяло комплексному вдосконаленню навичок здійснювати мовно-стилістичну правку тексту, цілісно використовувати методи усунення помилок.

Загалом застосування експериментальної стратегії відчутно вплинуло на показники сформованості КРУТ у старшокласників.

Таблиця 3

Порівняльна таблиця рівнів сформованості компетенції редагування учнів 10-Г класу до і після формуального експерименту

Оцінка	Рівень навчальних досягнень	До	Після
		Абсолютна кількість учнів (25 учнів)	Абсолютна кількість учнів (25 учнів)
1-3 бали	початковий	0	0
4-6 балів	середній	10	5
7-9 балів	достатній	11	13
10-12 балів	високий	4	7

Проаналізувавши результати (Таблиця 3) автори зробили висновок, що рівень сформованості КРУТ учнів 10-Г класу після впровадження експериментальної стратегії покращився і змістився у бік достатнього та високого рівнів. Зокрема, кількість учнів із середнім рівнем сформованості КРУТ зменшилася, а кіль-

кість учнів із достатнім та високим рівнем навчальних досягнень збільшилася.

На основі отриманих даних було проаналізовано показники рівнів сформованості КРУТ учнів 11-Г класу до та після формуального експерименту (Таблиця 4):

Таблиця 4

Порівняльна таблиця рівнів сформованості компетенції редагування учнів 11-Г класу до і після формуального експерименту

Оцінка	Рівень навчальних досягнень	До	Після
		Абсолютна кількість учнів (24 учні)	Абсолютна кількість учнів (24 учні)
1-3 бали	початковий	1	0
4-6 балів	середній	12	4
7-9 балів	достатній	9	14
10-12 балів	високий	2	6

Помітно, що рівень сформованості КРУТ учнів 11-Г класу після формувального експерименту зростає і зміщується в бік достатнього і високого рівнів. Порівнюючи результати показників сформованості КРУТ учнів 10-Г та 11-Г класів до та після впровадження стратегії навчання, можна зауважити схожі тенденції, незважаючи на різницю показників до експерименту в 10-му й 11-му класах. Отже, застосування ТЛМ справляє позитивний ефект на рівень навчальних досягнень в діяльності редагування. Оскільки редагування є різновидом діяльності текстотворення, то можна вважати, що вплив стратегії поширюється і на загальну текстотвірну компетентність старшокласників.

Висновки та перспективи дослідження.

Упровадження латеральних тактик у навчальний процес можливе з урахуванням потреби учнів розв'язувати навчальні завдання творчо, проявляти свою індивідуальність. Латеральні тактики вибрано за класифікацією Едварда де Боно і обмежено певними типами, які придатні для стимулювання діяльності редагування, наприклад: альтернативний фокус, неочікуваний вибір, маніпулятивна інформація, гіперболізація, ситуація припущення, зняття штучних моделей тощо. Ці типи відповідають віковим особливостям учнів і програмним вимогам до редагування українськомовного тексту в старших класах. Серед усіх тактик для навчання редагування слід обирати декілька й інструктувати школярів, як саме виконувати завдання, щоб стимулювати їхнє латеральне мислення.

Використання ТЛМ на уроках української мови сприяє розвитку мовного чуття старшокласників, формує їхню мовну грамотність, допомагає комплексно засвоювати норми української літературної мови на різних рівнях (вербально-семантичному, когнітивному, мотиваційно-комунікативному), різнобічно аналізувати текстові зразки. Застосування блокового принципу в організації уроків з редагування текстів сприяє послідовності досягнення освітніх цілей, системності формування знань і вмінь, використанню інтерактивних методів навчання. Деякі латеральні тактики, зокрема перекладацьких інваріантів, виконують роль текстотвірного стимула не лише в українському, а й в англійському мовленні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів складної та багатогранної проблеми формування КРУТ. Зокрема, перспективою досліджень є визначення критеріїв оцінювання редакторських пропозицій учнів, а також створення посібника, який би містив сучасні комплексні варіанти українськомовних текстів та зразки перекладених текстів, які потрібно редагувати. Цікавим є створення окремої методики навчання редагування учнів філологічного профілю, які прагнуть пов'язати свою майбутню професійну діяльність із перекладом, видавничою справою, журналістикою.

Список використаних джерел

Бредбері, Р. (2011). *Кульбабове вино. Навчальна книга*. (В. Митрофанов, пер. з англ.). Богдан.

(Оригінал виданий у 1957 році).

Гамза, А. (2016). Формування текстотвірної компетентності в молодших школярів на засадах лінгводидактики. *Наукові Записки Бердянського Державного Педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 1, 48-53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2016_1_10

Груба, Т. (2016). Редагування тексту як засіб формування граматичної компетентності учнів профільної школи. *Українська Мова і Література в Школах України*, 6, 10-12.

Компаній, О. (2016). Текстотворення молодших школярів як проблема педагогіки і суміжних галузей наукових знань. *Освітній Вимір*, 47, 236-240. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2016_47_45

Кучерук, О. (2007). Редагування тексту в шкільному курсі української мови. *Українська Мова і Література в Школі*, 4, 14-17.

Кучерук, О. (2017). Текстотвірний підхід як лінгводидактична проблема. *Актуальні Проблеми Текстотворення у Лінгводидактичній та Мистецтвознавчій Площині: Матеріали Міжрегіонального Науковометодичного Семінару*, 7-13. Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. <https://bit.ly/3qX1KjD>

Любашенко, О. (2007). *Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі*. Аспект-Поліграф.

Любашенко, О. (2019). Розвиток прагматичної компетентності студентів у професійному

англійському мовленні за допомогою тактик латерального мислення. *Наукові Записки Вінницького Державного Педагогічного Університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і Психологія*, 57, 113-119. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2019-57-113-119>

Любашенко, О., Зайцева, О. (2023). Мотиваційні чинники навчання старшокласників редагування українського тексту. *Ars Linguodidacticae*, 10, 4–17. <https://doi.org/10.17721/2663-0303.2022.2.01>

Міністерство Освіти і Науки України. (2017). *Навчальна програма з української мови (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл: Наказ МОН України від 23.10.2017 р. № 1407*. <https://bit.ly/44j88QF>

Перхайло, Н. (2013). Текстотворча компетентність як складова цільової домінанти профільного навчання української мови. *Теоретична і Дидактична Філологія: Зб. Наук. Праць*, 14, 90-100. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2013_14_12 In Ukr.

Пивоварова, О. (2005-2006). Латеральне мислення та методи його розвитку. *Філософія Освіти*, 1, 24-34.

Про освіту: Закон України. (2017, 25.09). *Постанова Верховної Ради України №2145-VIII. Указ Президента України від 25.09.2017 р* <https://base.kristti.com.ua/?p=5895>.

Ребрій, О. В. (Укладач). (2010). *Основи теорії редагування перекладів: конспект лекцій*. ХНУ імені В. Н. Каразіна. <https://bit.ly/3Jxu82y>

Ребрій, О. (2012). *Сучасні концепції творчості у переклад*. ХНУ імені В. Н. Каразіна. <https://bit.ly/3r0wZuh>

Bes, F. T. D., & Kotler, P. (2007). *Lateral marketing: New techniques for finding breakthrough ideas*. Wiley & Sons, Incorporated

Bono, E. D. (1967). *The use of lateral thinking*. Cape.

Bono, E. D. (1969). *Mechanism of mind*. Simon and Schuster.

Bono, E. D. (1970). *Lateral thinking: Creativity step by step*. Harper & Row.

Bradford, H., Wyse, D., Jones, R., & Wolpert, A. (2018). *Teaching English, language and literacy* (4th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315272009>

Jiali, D. (2007). Using lateral Thinking Games as an Oral Fluency Activity. *TESL Reporter*, 40, 76-78.

Liubashenko, O. & Kavytska, T. (2020). Lateral thinking techniques in enhancing ESP skills *Ars linguodidacticae*, 5, 22-31, <https://doi.org/10.17721/2663-0303.2020.5.03>

Mickan, P. (2017). Text-Based Research and Teaching from a Social Semiotic Perspective: Transformative Research and Pedagogy. In P. Mickan & E. Lopez, (Eds.), *Text-Based Research and Teaching* (pp. 15-36). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-59849-3_2

Morozova, I. (2015, April 23-24). *Using lateral thinking in teaching English*. Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii vykladachiv, aspirantiv, spivrobitnykiv ta studentiv, Sumy, Ukraine. <https://bit.ly/3PVfNk6>

Nageswari, R., Ravikumar, B., & Jayamani, T. (2016). Building lateral thinking strategies to impart English speaking skills. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 24(2), 687-700

Smith, F. (2014). *To think: In language, learning and education*. Routledge.

References

Bes, F. T. D., & Kotler, P. (2007). *Lateral marketing: New techniques for finding breakthrough ideas*. Wiley & Sons, Incorporated

Bono, E. D. (1967). *The use of lateral thinking*. Cape.

Bono, E. D. (1969). *Mechanism of mind*. Simon and Schuster.

Bono, E. D. (1970). *Lateral thinking: Creativity step by step*. Harper & Row.

Bradford, H., Wyse, D., Jones, R., & Wolpert, A. (2018). *Teaching English, language and literacy* (4th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315272009>

Bradbury, R. (2011). *Kulbabove vyno. Navchalna knyha. [Dandelion wine]*. (V. Mitrofanov, Trans.). Bohdan. (Original work published 1957). In Ukr.

Hamza, A. V. (2016). Formuvannia tekstotvorchoi kompetentnosti v molodshykh shkoliariv na zasadakh linhvodydaktyky. [Building text competence with junior schoolchildren based on the principles of language pedagogy]. *Naukovi Zapysky Berdianskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*, 1, 48-53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2016_1_10. In Ukr.

- Hrubá, T. L. (2016). Redahuvannia tekstu yak zasib formuvannia hramatychnoi kompetentnosti uchniv profilnoi shkoly. [Text editing as a tool to build grammatical competence with profession-oriented school students]. *Ukrainska Mova i Literatura v Shkolakh Ukrainy*, 6, 10-12. In Ukr.
- Jiali, D. (2007). Using lateral Thinking Games as an Oral Fluency Activity. *TESL Reporter*, 40, 76-78.
- Kompanii, O. V. (2016). Tekstotvorennia molodshykh shkoliariv yak problema pedahohiky i sumizhnykh haluzei naukovykh znan. [Text production with junior schoolers as a problem of pedagogy and related fields of science]. *Osvitnii Vymir*, 47, 236-240. In Ukr. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2016_47_45
- Kucheruk, O. A. (2007). Redahuvannia tekstu v shkilmomu kursi ukrainskoi movy. [Text editing in a school course of the Ukrainian language]. *Ukrainska Mova i Literatura v Shkoli*, 4, 14-17. In Ukr.
- Kucheruk, O. A. (2017). Tekstotsentrychnyi pidkhid yak linhvodydaktychna problema. [Text-based approach as a problem of language pedagogy]. *Aktualni Problemy Tekstotvorennia u Linhvodydaktychnii ta Mystetstvoznavchii Ploshchynakh: Materialy Mizhrehionalnoho Naukovometodychnoho Seminaru*, 7-13. Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka. In Ukr. <https://bit.ly/3qX1KjD>
- Liubashenko, O. (2007). *Linhvodydaktychni stratehii: proektuvannia protsesu navchannia ukrainskoi movy u vyshchii shkoli. [Language pedagogy strategies: designing the process of teaching the Ukrainian language in higher educational institutions]*. Aspekt-Polihraf. In Ukr.
- Liubashenko, O. (2019). Rozvytok prahmatychnoyi kompetentnosti studentiv u profesiynomu anhliys'komu movlenni za dopomohoyu taktyky lateralnoho myslennya. [Enhancing students' pragmatic skills in ESP through lateral thinking techniques], *Naukovi Zapysky Vinnyts'koho Derzhavnogo Pedahohichnoho Universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Pedahohika i Psykholohiya*, 57, 113-119. In Ukr. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2019-57-113-119>
- Liubashenko, O. & Kavytska, T. (2020). Lateral thinking techniques in enhancing ESP skills *Ars linguodidacticae*, 5, 22-31, <https://doi.org/10.17721/2663-0303.2020.5.03>
- Liubashenko, O., & Zaitseva, O. (2023). Motyvatsiini chynnyky navchannia starshoklasnykiv redahuvannia ukrainskoho tekstu. [Motivational factors of teaching Ukrainian editing to high school students]. *Ars Linguodidacticae*, 10, 4–17. In Ukr. <https://doi.org/10.17721/2663-0303.2022.2.01>
- Mickan, P. (2017). Text-Based Research and Teaching from a Social Semiotic Perspective: Transformative Research and Pedagogy. In P. Mickan & E. Lopez, (Eds.), *Text-Based Research and Teaching* (pp. 15-36). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-59849-3_2
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2017). *Navchalna prohrama z ukrainskoi movy (riven standartu) dlia 10-11 klasiv zahalnoosvitnikh shkil: Nakaz MON Ukrainy vid 23.10. 2017 r. № 1407*. <https://bit.ly/44j88QF>
- Morozova, I. (2015, April 23-24). *Using lateral thinking in teaching English*. Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva: materialy Vseukrainskoi naukovo konferentsii vykladachiv, aspirantiv, spivrobotnykiv ta studentiv, Sumy, Ukraine. <https://bit.ly/3PVfNk6>
- Nageswari, R., Ravikumar, B., & Jayamani, T. (2016). Building lateral thinking strategies to impart English speaking skills. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 24(2), 687-700
- Perkhailo, N. A. (2013). Tekstotvorcha kompetentnist yak skladova tsilovoi dominanty profilnoho navchannia ukrainskoi movy. [Text production competence as a component of the target dominant of teaching Ukrainian language in profession-oriented schools]. *Teoretychna i Dydaktychna Filolohiia: Zbirnyk Naukovykh Prats*, 14, 90-100. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2013_14_12. In Ukr.
- Pyvovarova, O. V. (2005-2006). Lateral thinking and myslennia ta metody yoho rozvytku. [Lateral thinking and methods to develop it]. *Filosofiiia Osvity*, 1, 24-34. In Ukr.
- Pro osvitu: Zakon Ukraine. (2017, 25.09). *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 05.09.2017 r. №2145-VIII, Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.09. 2017 r*. <https://base.kristti.com.ua/?p=5895>.
- Rebrii, O. V. (Eds.). (2010). *Osnovy teorii redahuvannia perekladiv: konspekt lektsii. [Fundamentals of translation editing theory: lecture notes]*. KhNU imeni V. N. Karazina. In Ukr. <https://bit.ly/3Jxu82y>
- Rebrii, O. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u pereklad [Modern concepts of creativity in translation]*. KhNU imeni V. N. Karazina. In Ukr. <https://bit.ly/3r0wZuh>
- Smith, F. (2014). *To think: In language, learning and education*. Routledge.

Додатки А-Ж

Додаток А

Текст для редагування 10-й клас

I. Прочитайте текст. Виправте в ньому лексичні, граматичні, орфографічні, пунктуаційні помилки, а також порушення чергування прийменників. Відредагуйте текст.

Українські дослідники в Антарктиді

Тисячу дев'ятсот дев'яносто п'ятого року уряд великої Британії запропонував безплатно передати Україні одну зі своїх науково-дослідних станцій в Антарктиді. Головною умовою цього британці визначили продовження Україною довготривалих наукових досліджень на високому рівні. Наступного року, у лютому, на станції було опущено британський прапор й піднято український. Так на карті світу появилася перша українська Антарктична станція під назвою Академік Вернадський. З цієї станції до Києва на ім'я Президента України було надіслано повідомлення про даний історичний факт.

На протязі часу активної роботи станції, Україна зайняла гідне місце посеред інших держав світу, які проводять наукові дослідження в Антарктиді. Упродовж десяти років науковці-полярники зробили значний вклад в світову науку. Їхні здобутки й відкриття заслужили високу оцінку та повагу колег з других країн.

Наукові спостереження на станції тривають цілодобово й робляться за чітким графіком. Головні напрями роботи українських науковців це передусім фізика атмосфери й ближній космос, озонова діра, за якою, потрібно дивитися. Вчені провадять лише на нашій станції, метеорологічні геофізичні океанологічні, геологічні й інші дослідження та спостереження. Колектив полярників маленький, але потужний і він не має часу нудьгувати.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Доберіть альтернативний заголовок до тексту.
2. Запишіть синоніми до слова «головний».
3. Поясніть орфограму у слові «науководослідний»/ «науково-дослідний».

Додаток Б

Текст для редагування 11-й клас

I. Прочитайте текст. Виправте в ньому лексичні, граматичні, орфографічні, пунктуаційні помилки, а також порушення чергування прийменників. Відредагуйте текст.

З історії нашої мови

Українською мовою в Україні й не в Україні розмовляють близько 45 мільйон осіб. За кількістю розмовляючих українська мова стоїть на 15-20 місці в світі.

Є різні погляди на походження і виникнення української мови. Більшість вчених думають, що українська мова почала формуватися не раніше VI-VII століття нашої ери. Проте наврядчи з таким правилом можна повністю погодитись. Звичайно, точної цифри виникнення мови встановити неможливо, бо фонетичні, лексичні й граматичні особливості, які виокремлюють певну мову з колективу діалектів, формуються на протязі століть. Та й немає й не може бути відповіді на те, скільки, і яких рис потрібно врахувати щоб ту чи іншу говірку вважати вже відділеною мовою, а не діалектом. І всетаки поява бодай одної визначальної риси дає можливість вбачати в ній переду-

мову і навіть початок формування окремої від'єднаної мови. Адже не кожний діалект став мовою краю, народу, держави.

Національна мова з'являється не відразу: не раптово. Її становлення триває сотні, а то й тисячами років. Чисельні покоління формують мову, розвивають її, збагачують удосконалюють наповнюють власним життєвим досвідом, передають у мові свій менталітет наступникам. У мові відбивається природне оточення, умови життя народу й його драматична історія. Мова, як скарбниця де народ збирає все пам'ятне.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Доберіть альтернативний заголовок до тексту.
2. Перевірте, чи вжито вами у редагованому тексті слова *цілком, відображається, сукупність*.
3. Доберіть синоніми до слів: виникнення, визначальний, окремий.

Додаток В

Запитання до вчителів

1. Як Ви вважаєте, чи достатньо завдань у шкільних підручниках для навчання редагування учнів 10-11 класів?
2. Чи достатню кількість годин виділено на навчання редагування учнів 10 класу?
3. Чи достатню кількість годин виділено на навчання редагування учнів 11 класу?
4. Чи достатня кількість текстів у шкільних підручниках для навчання редагування учнів 10-11 класів?
5. Вкажіть види помилок, яких найчастіше допускаються учні 10-11 класів при редагуванні текстів?
6. Які завдання Ви використовуєте для навчання редагування учнів 10-11 класів?
7. Якими джерелами Ви користуєтеся при підборі завдань для навчання редагування учнів старших класів?

Додаток Г

Блок НР з української мови для 10-го класу, за типовою програмою

(<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>) із додатковими компонентами, запропонованими в ході дослідження

Теми програми	Види роботи з редагування, рекомендовані програмою
Лексикографія. Сучасні лексикографічні джерела: словники, довідкова література (у тому числі на електронних носіях). Утвердження лексичної норми в словниках (узагальнення).	складання й редагування словникових статей
Лексична норма Лексична помилка. Лексичне значення слова. Слово і контекст; залежність значень слова від контексту. Слововживання: вибір слова, лексична сполучуваність. Слова власне українські й запозичені. Виправдані й небажані запозичення. Лексичні й фразеологічні синоніми, антоніми. Синонімічне багатство української мови. Пароніми. Запобігання помилок у вживанні паронімів. Найпоширеніші випадки порушення лексичної норми. Кальки з інших мов, недоречне вживання українських слів у невластивому їм значенні.	а) редагування текстів; б) складання тексту рекомендаційного характеру «Як уникати помилок у мовленні»; в) добір і складання лінгвістичних міні-атюр про правильність мовлення

<p>Додатковий компонент: Фразеологічна норма Основні групи фразеологізмів та їх варіанти в українській мові. Уживання слів у фразеологізмах відповідно до їхнього стилістичного забарвлення. Багатозначність, синонімія й антонімія фразеологізмів.</p>	редагування текстів із фразеологізмами
<p>Орфографічна норма Орфограма. Орфографічна помилка. Орфографічний словник. Принципи української орфографії. Ненаголошені е, и в корені слова. Апостроф. Позначення м'якості приголосних. Чергування голосних. Чергування приголосних в українській мові. Зміни приголосних при збігові їх у процесі словотворення. Спрощення приголосних. Подвоєння та подовження приголосних. Правопис префіксів. Правопис суфіксів. Уживання великої літери. Правила перенесення слів із рядка в рядок. Написання складних слів разом, окремо, з дефісом. Написання слів іншомовного походження. Правило «дев'ятки». Складні випадки написання прізвищ. Складні випадки написання географічних назв. Розрізнення прислівників і співзвучних сполук. Правила написання їх. Написання не, ні з різними частинами мови</p>	а) редагування чужого тексту; б) продукування і редагування текстів
<p>Додатковий компонент: Морфологічна норма Морфологічні помилки. Відмінювання слів. Утворення ступенів прикметників. Закінчення слів. Творення форм числівників. Вживання доречного способу дієслів. Вживання самостійних та службових частин мови.</p>	а) аналіз текстів із погляду додержання морфологічних норм; б) редагування текстів із припущенням морфологічних помилок

Додаток Д

Урок в 11-му класі «Стилістичне забарвлення фразеологізмів. Виразальні можливості фразеологізмів»

Тема уроку: «Стилістичне забарвлення фразеологізмів. Виразальні можливості фразеологізмів».

Практична мета: уміти пояснювати фразеологізми, розрізняти їх види. Вчити визначати доречність використання в тексті стилістично забарвлених фразеологічних засобів. Виявляти порушення стилістичної норми.

Освітня мета: повторити, узагальнити і поглибити знання учнів про фразеологізми, їх стилістичне забарвлення та виразальні можливості.

Розвивальна мета: розвивати в учнів навички стилістично доречного вживання фразеологізмів, влучного використання у власному мовленні, навички латерального мислення; виробляти культуру спілкування; заохочувати до освоєння виразальних можливостей української мови.

Виховна мета: виховувати пошану до скарбниці народної мудрості, рідного слова, прагнення спілкуватися українською мовою.

Тип уроку: урок практичного засвоєння матеріалу.

Обладнання: картки зі словами, текст К. Тризни «Сім п'ятниць на тиждень» (Додаток 12), фрагменти трейлерів до фільмів, наукова стаття, текст для редагування, тексти для слухання (Додаток 13).

Латеральні тактики: випадкова стимуляція, розвиток асоціацій, неочікуваний вибір, встановлення аналогій, ситуація припущення.

I. Актуалізація і корекція опорних знань, умінь і навичок

Тактика випадкової стимуляції

Робота в парах

– Пригадайте та запишіть найбільше фразеологізмів, що мають у своєму складі подані слова:

1 пара – сім	5 пара – вода
2 пара – рука	6 пара – голова
3 пара – ніс	7 пара – грати
4 пара – очі	8 пара – сидіти

– Оберіть один із дібраних вами фразеологізмів та знайдіть інформацію про історію його виникнення.

Корисне посилання: <https://supermif.com/aforizm/fraz.html> (356 Фразеологізмів. Значення фразеологізмів та їх походження).

Тактики розвитку асоціацій, неочікуваного вибору

– Зараз ми попрацюємо з текстом К. Тризни під назвою «Сім п'ятниць на тиждень». Пропоную створити дерево асоціацій із поданим фразеологізмом. Підготуйтеся до його представлення.

– Прочитайте текст (Додаток 12). Визначте його стильову належність.

– Який альтернативний заголовок ви б запропонували?

– Чи знали ви інформацію про походження фразеологізму «сім п'ятниць на тиждень»?

– Як би ви замінили дані твердження:

А) людина, яка не дотримується слів

Б) людина, яка часто міняє свої рішення

В) незугарний працівник

Г) колись існував культ

Д) за кожним висловом стоїть

II. Самостійне виконання учнями завдань

Тактика встановлення аналогій

– Перегляньте фрагменти трейлерів до фільмів, які зараз активно дивиться сучасна молодь. Спробуйте знайти в них фразеологізми та записати їх.

1) Уривок із трейлеру до фільму «Погані хлопці назавжди» (0.01-0.20 с)

<https://www.youtube.com/watch?v=EQ2AwXEWUno>

Злетіти з катушок – збожеволіти.

2) Уривок із трейлеру до фільму «Сенсація» (1.10-1.30)

<https://www.youtube.com/watch?v=q5opaeeo0aQ>

Судний день – кінець світу, час страшної кари.

3) Уривок із трейлеру до фільму «Джентельмени» (1.15 -1.40)

https://www.youtube.com/watch?v=oE4QPM_IQtc

Пахне смаленим – наближається небезпека.

Палити мости – остаточно розривати з кимось зв'язки.

– Що означають подані фразеологізми?

– Визначте джерело походження записаних вами фразеологізмів.

– Порівняйте вислови «ти геть злетів з катушок» та «ти зовсім утратив здоровий глузд». Чим вони відрізняються?

– Наведіть власні приклади висловів, речень із фразеологізмами, які мають різне стилістичне забарвлення (за прикладом попереднього завдання).

– У яких стилях доречно вживання почутих вами фразеологізмів?

- Пригадайте речення з третього уривку трейлеру до фільму «Джентельмени» (якщо пахне смаженим, то хтось палить мости). У цьому реченні, як бачимо, поєднано одразу два фразеологізми.
- За принципом аналогії складіть власне речення, у якому б влучно та доречно поєднувалося кілька фразеологізмів. Поясніть, з якою метою вами було використано ці фразеологізми. Який зміст цього речення?

Тактика ситуації припущення

- Використання у мові семантично пов'язаних сталих зворотів потребує тонкого відчуття стилістичної системи української мови. Саме тому неабиякою майстерністю та компетентністю повинні володіти перекладачі, редактори, філологи, письменники та майстри слова, добираючи влучні та доречні фразеологічні еквіваленти, адже хибне тлумачення фразеологізму може спотворити зміст тексту.
- Відредагуйте текст.

Успішна кар'єра

Антоненко Надія перебувала в колективі на гарному рахунку та завжди була на виду. Вона домоглася кар'єрного успіху шляхом сумлінної праці, хоч на початку з нею і не хотіли рахувалися. Її недоспані ночі коштували багатьох зусиль. Вона старалася поглибити свої професійні знання. І цього аж ніяк не можна скинути з рахівниці. Спочатку вона лише намічала новий стиль у роботі, та згодом стала впевненою і почала пропонувати свої ініціативи для оптимізації професійної діяльності колектива.

Надія працювала в колективі й у період реорганізації, який насправді виявився для компанії епохою білого слона. У цей час Надія намагалася всіляко подати руку допомоги своїй компанії. Після чорних днів компанія все ж таки збереглася і не збанкрутіла. Тоді Надія відчула, що знаходиться на сьомому небі. В кінцевому рахунку її почали шанувати колеги і шуткували, що вона вже на цьому ділі собаку з'їла.

- 1) Поясніть доречність/недоречність вживання фразеологізмів у тексті.
- 2) Чи знаєте ви тлумачення усіх вжитих у тексті фразеологізмів?
- 3) Замініть ті з них, що не відповідають нормам української мови.
- 4) Як ви думаєте, що означає фразеологізм «білий слон» у фінансово-економічній сфері?

Насправді, це операція або певний період діяльності компанії, коли витрати перебільшують очікуваний прибуток підприємства. Цей фразеологізм запозичений з англійської мови та вживається для позначення чогось занадто дорогого, але безглузлого, непрактичного.

Додаток Е

Текст для редагування

Прочитайте переклад уривка знайомої вам повісті Рея Бредбері в перекладі Володимира Митрофанова. Подумайте, як інакше можна висловити підкреслені слова та мовні звороти. Запишіть свій варіант для кожного з цих зворотів. Відредагуйте текст згідно зі стилістичними нормами української мови і запишіть його.

Переклад Володимира Митрофанова

Кульбабове вино

У самих цих словах учувався смак літа. Те вино й було спіймане і закорковане в пляшках літо. І тепер, коли Дуглас знав – достеменно знав, – що він живий, що на те він і ходить по землі, аби бачити й відчувати увесь навколишній світ, йому здавалося цілком слушним запечатати й зберегти бодай частку свого нового знання і цього особливого врожайного дня, – щоб десь у січні, зимової днини, коли валитиме рясний сніг, тижнями не прозиратиме сонце і, можливо, сьогоднішнє чудо трохи призабудеться, відкоркувати пляшку і враз усе пригадати. Адже це літо мало стати літом нежданих чудес, і йому хотілося всі їх зберегти й позначити, так щоб потім, як тільки забagnerеться, він міг спуститися навшпиньки в цю вогуку сутінь і сягнути рукою до полиці...

І там рівними рядами стоятимуть пляшки з кульбабовим вином, яке жеврітиме м'яким сяйвом, наче квіти на світанку, і з-під ледь припорошеного скла зблисне сонце нинішнього червня. Поглянеш крізь це вино на холодний зимовий день – і враз розтане сніг, зазеленіє трава, на деревах зацвірінчать птахи й затріпоче на вітерці, мов сила-силенна метеликів, листя і цвіт. А похмуре сіре небо заясніє блакиттю.

Візьмеш літо в руку, націдиш літа в келишок (звісна річ, у манюсінській, у найменший, який є, щоб тільки крапельничка вмістилася), а тоді піднесеш до рота, скуштуєш – і воно враз розтопить зимовий холод у твоїх жилах...

– Ну а тепер – дощової води!

Атож, ніяка інша тут не годилася б – тільки найчистіша вода з далеких озер та вмитих солодкою вранішньою росою зелених лук, яка здійнялася в розкрите небо і там, у холоднуватій високості, зібралася в чисто вимиті грона й мало не тисячу миль линула, гнана вітром, насичуючись небесною електрикою. А ще більше неба всотала вона в кожную свою краплину, коли пролилася на землю. Надихавшись східним і західним, північним і південним вітрами, вона зрештою обернулася на дощ, і сам дощ у заповітну годину цього перетворення був уже готовий до того, щоб стати вином.

Дуглас схопив кухля, побіг надвір і глибоко занувив його в бочку з дощовою водою.

– Несу!

Вода в кухлі була наче шовк, прозорий, ледь голубуватий шовк. Якби її випити, вона б пестливо торкнулася губів, горлянки, серця. Набравши кухоль і відро, її треба було віднести в підвал, щоб залити кульбабовий врожай живлющою вологою гірських струмків.

Навіть бабуся котрогось лютневого дня, коли надворі бурхатиме завірюха, забиваючи дух і заліплюючи вікна снігом, навіть бабуся тихенько вислизне за двері и спуститься в підвал.

Нагорі, у великому будинку, кашлятимуть, чхатимуть, хрипітимуть, стогнатимуть, у дітей буде жар, дертиме в запалених горлянках, носи їхні стануть немов вишні в наливці, і по всіх кутках чатуватимуть підступні мікроби.

І тоді, наче богиня літа, з підвалу з'явиться бабуся, ховаючи щось під своєю плетеною шаллю. Вона обійде кімнати всіх недужих, і внизу, й нагорі, і кожному налле в чисту склянку запашної прозорої рідини, щоб той випив її одним духом. Ліки інших часів, бальзам із сонця й дозвільних серпневих надвечір'їв, ледь чутне бряжчання візка з морозивом на брукованих вулицях, сріблясті стріли феєрверка в темному небі й злива трави з-під газонокосарки, що суне мурашиними володіннями, - і все це, все в одній склянці.

Атож, навіть бабуся, спустившись узимку в підвал по червневу снагу, мабуть, тихенько постоїть там одинцем у таємному спілкуванні з власною душею, – так само, як і дідусь, і батько, і дядечко Берт, і хтось іще з домочадців, – і полине уявою в давноминулі дні, з далекими прогулянками за місто, з теплими дощами, з духом пшеничних ланів, смаженої кукурудзи, свіжоскошеного сіна. Навіть бабуся знов і знов повторюватиме ці прекрасні, золоті слова, так само, як їх сказано щойно, коли квіти висипали в прес, так само, як їх буде повторювано кожної зими, кожної білої зими ще багато років по тому. Знов і знов злітатимуть вони з уст, мов усмішка, мов несподіваний сонячний промінчик серед темряви.

Кульбабове вино. Кульбабове вино. Кульбабове вино.

Додаток Є

Текст для редагування

10-й клас

І. Прочитайте текст відповідно до орфоепічних норм української мови. Позначте помилки в ньому за допомогою коректорських знаків. Виправте лексичні, граматичні, орфографічні, пунктуаційні помилки, а також порушення чергування прийменників. Відредагуйте текст згідно зі стилістичними нормами української мови і запишіть його.

Кобзарі

Кобзарство унікальне явище не лише української, а й світової культури. Її носії – кобзарі, які на протязі століть зберігали духовний гено-фонд народу, будили в ньому національну свідомість, переносили тисячолітню мудрість, розкривали правду життя, закликали до активності, згуртованості, бородьби з суспільною несправедливістю. Їх діяльність заборонялася, їх сотні нищили, прирікали на вимирання. Разом з знищенням кобзарів, нищився і неоцінений духовний спадок України – думи, історичні пісні, звичаї, мова, знання древності та історії. Неможливо уявити творчі досягнення Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Миколи Лисенка без Кобзарської теми.

Термін «кобзарське мистецтво» яке започаткував Гнат Хоткевич, сьогодні досить не однозначно сприймається посеред митців, причетних до різних спрямувань культури.

Відношення до кобзарів в народі було особливим і специфічним. У українському фольклорі назавжди закарбувалася постать козака Мамая – умілого вояка, бандуриста. Образ Мамая – це втілення не поборності українського народу. Ще один тип кобзаря це сліпий дідусь, який зберігає пам'ять численних поколінь і переносить в собі мудрість українського народу. Світогляд народних співців значною мірою обумовлював їхній репертуар, ідейну спрямованість творів. Найбільше це були думи, які оспівували хоробрість запорізьких козаків, яких можна вважати войовничими Ахіллесами, але в яких все таки є споконвічні вразливі й тендітні риси.

XX-е століття внесло свої кориктиви і думи як жанр змінили своє значення. Кидається в очі, як у сьогоденні думи представляють наукову цікавість для сучасників, як до них шанобливо починають ставитися навіть школярі.

Репертуар кобзарів завжди вимагав музичної майстерності, вміння грати на кобзі, чи бандурі. Грі на цих інструментах прагне навчатися молодь. Адже вони здатні передати не лише кобзарську славу, але й твори вітчизняної і зарубіжної класики, популярні хіти. Отже сучасні юні кобзарі можуть виконувати і старі і нові музичні твори. По новому в часи випробувань звучить кобза й бандура в Україні. Бринять струни, лунають слова, і вчувається в них могутній дух непереборного й непокірного народу.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Доберіть альтернативний заголовок до тексту.
2. Поставте наголос у словах: кобзарство, нові, численний.
3. Назвіть вірш видатного українського поета і письменника, ім'я якого згадувалося у тексті.

Підказки:

- у назві вірша є слово з тексту;
- вірш покладено на музику композитором В. Зарембою.

4. У чому схожість українського кобзаря з Ахіллесом? Які його чесноти і вразливі душевні риси? Сформулюйте відповідь відповідно до норм художнього стилю й граматики української мови.

Додаток Ж

Текст для редагування

11-й клас

I. Прочитайте текст відповідно до орфоепічних норм української мови. Позначте помилки в ньому за допомогою коректорських знаків. Виправте лексичні, граматичні, орфографічні, пунктуаційні помилки, а також порушення чергування прийменників.

Відредагуйте текст згідно зі стилістичними нормами української мови і запишіть його.

Вишивка

Вишивка одна з видозмін народно-декоративного мистецтва українців; орнаментальне або сюжетне зображення на ткани, шкірі, виконане всякими ручними або машинними швами; один з найпоширеніших ремесел українських жінок, матерів, дівчат, які мають мистецьку здібність. Ви-

шивку вживають в українському народному побуті в першу чергу на предметах одягу, в основному на жіночих і чоловічих сорочках. Вишивання ниткою, схожою на золото, називають гаптуванням.

Українське мистецтво вишивання має старе походження, витoki якого сягають епохи неоліта. Вишивка була відома ще в II ст. до н. е. Оздоблювався вишивкою також і сарматський одяг, що тривалий час мешкали на території сучасної України. Незвичайною є знахідка з Сокольської могили – вона стала свідченням високої майстерності вишивання золотом «в прикріп» та технікою пряденого золота, і вірогідно, є наслідком попереднього довготривалого розвитку вишивацького ремесла.

Насправді технік вишивки в Україні зафіксовано понад ста. Наприклад виколювання: вишивальниця робила укол голкою, а потім цей прокол обметувала лляними нитками. Цей елемент ставав осердям квітки. А ще були верхоплут для прикраси комірця на чоловічій сорочці і ланцюжок для оздоблення верхнього одягу, коли майстриня ниткою викладала петлю, яку далі прошивала голкою назад. А ще були козлик, яким обшивали низ плаття і низинка, яка виглядала гарно іззовні й навиворіт. Найскладнішою у вишиванні вважають техніку мережки. Знайома всім вишивка хрестиком є найбільш впізнаванішою, але й наймолодшою серед інших.

Великий значний вплив на характер вишивки мали тканини візантійської матерії. Про вишивку на білій сорочці українців є звітки XI–XII ст. візантійських письменників. Відомі також картинки на мініатюрах й фресках в Україні тої ж доби.

Ще в XI ст. на Русі існувала сама перша вишивальна школа, організована сестрою Володимира Мономаха – Ганкою в якій дівчата вчилися гаптувати золотом й сріблом, мали блискітку божу. Про українські вишиванки згадують іноземні мандрівники XV–XIX ст. У XV–XVIII ст. центрами вишивання були Качанівка на чернігівщині, Григорівка на київщині. Українські жінки вишивали в кожному селі, містечку, кожна родина старалася виростити дочку-вишивальницю і пишалася її виробами.

Сучасна народна вишивка розвивається на базі традиційної спадщини минулого, але включає в себе досягнення і контекст сучасності. Майстрині сьогодення вишивають карту України на військових костюмах, прикрашають тризубом дитячі шарфики, створюють нові узори, використовують фарби українського прапора.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Доберіть альтернативний заголовок до тексту.
2. Створіть перелік правил, які потрібно повторити для успішного редагування цього тексту.
3. Випишіть із тексту фразеологізми, поясніть їх значення. Чи можна вважати ці фразеологізми синонімічними? Чому? Доповніть текст іще декількома фразеологізмами.
4. Чи впізнали б ви вишивку верхоплутом, козликом і низинкою. Що підказує вам семантика слів?

Source/Джерело: <https://www.prekrasastudio.com/courses/45-verkhoplut-vid-naiprostishoho-doborshchivskoho> <https://vyshyvanka.ucoz.ru/forum/43-944-1>; <https://jak.koshachek.com/articles/shov-dlja-vshivannja-hrestik-jakim-vin-mozhe-buti.html>

LATERAL THINKING IN TEACHING UKRAINIAN EDITING TO HIGH SCHOOL STUDENTS

**Olesia Liubashenko (Ukraine),
Oleksandra Zaitseva (Ukraine),
Olha Drahinda (Ukraine)**

Abstract

Background. *Teaching editing, being an effective tool of building up students' text competence, faces a number of challenges. To foster high school students' mastering the skills of effective text creation and written production, Ukrainian language teachers are searching for teaching strategies to improve their students' literacy, increase motivation and induce thinking. Lateral thinking techniques are viewed as a powerful instrument to develop students' text competence through teaching editing.*

Purpose: *The aim of the article is to present the strategy of teaching the Ukrainian language text editing to 10-11 graders using lateral thinking techniques; to analyze how lateral thinking techniques stimulate the interest of students in editing activities and build up their text competence.*

Methodology. *The study was conducted in November-December 2022; the participants were 10th-grade (n=25) and 11th-grade (n=24) students of specialist philology-oriented school No 98 of Kyiv. The authors of the article designed the research framework; its implementation involved interviewing five Ukrainian language and literature teachers of the above-mentioned school with 9-17 years of teaching experience to specify the problem areas; selecting texts and designing tasks for the students to practice correcting and editing the suggested texts.*

Results and discussion. *The study confirmed the effectiveness of introducing lateral thinking techniques into the Ukrainian language teaching editing; resulted in designing sample exercises with instructions to be included in the high school curriculum for developing the skills of text production and editing. Translations as a variety of texts to edit have proven to stimulate students' interest and creativity. Further steps are to be taken to compile a manual for teachers to implement lateral thinking techniques into the Ukrainian language teaching editing to foster high schoolers building up their text production and editing competences.*

Keywords: *teaching and learning strategy, text-based learning, text competence, teaching editing, lateral thinking techniques.*

BIOS

Olesia Liubashenko, PhD in Applied Linguistics, Dr.Sc. in Education, Full Professor, Department for Teaching Methodology of Ukrainian and Foreign Languages and Literatures, Taras Shevchenko National University of Kyiv. Her areas of research interests include communication interaction, teaching and learning strategies and techniques, professional discourse.

Email: alessialiubashenko@gmail.com

Oleksandra Zaitseva, MA in Theory of education and teaching methodology of Ukrainian language, literature and a foreign language in high profession-oriented school, Taras Shevchenko National University of Kyiv. Her areas of research interests include methods and techniques of teaching Ukrainian; text-based approach to teaching languages.

Email: oleksandrazaitseva06@gmail.com

Olha Drahinda, PhD in Translation Studies, Associate Professor, Department of Teaching Methodology of Ukrainian and Foreign Languages, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, UALTA member. Area of research interests includes teaching language methodology and literary translation.

Email: olyadraginda@gmail.com